
GYEREKEK ÉS SZEXUALITÁS

Mikor és mit mondjunk
a gyerekeknek a szexualitásról?

HINTALOVON
Gyermejjogi Alapítvány

Kedves Olvasó!

A Hintalovon Alapítvány 2017 februárjában indította útjára Yelon elnevezésű, online, szexuális edukációval foglalkozó programját. A közel egyévnnyi előkészítés alatt nagyon sok szakmai vita, szülőikkel és gyerekekkel folytatott konzultáció során alakítottuk ki azt a struktúrát, amiről azt gondoljuk, hogy a legjobban megfelel a magyarországi viszonyoknak. Ezért a Yelon nemcsak gyerekeknek szól, hanem része lett egy szülők, felelős felnőttek számára létrehozott oldal is (yelon.hu/szuloknek), ahol mindazok a témák megtalálhatóak, amelyekre a felnőttek is keresik a választ.

Azt valljuk, hogy a gyerekek szexuális edukációja a születés pillanatától kezdődik, és hibát követünk el, ha azt hisszük, hogy minden megoldódik majd azzal, ha tizenévesen az iskolában „átesnek” a szexuális felvilágosításon. Minden életkorban van olyan tudás, információ, tapasztalat, ami ahhoz szükséges, hogy a gyerekünk szexuális fejlődése és annak részeként az önmagáról kialakított képe, a testéhez való viszonya, gondolatai a kapcsolatokról és párkapcsolatokról a lehető legteljesebbek és egészségesek legyenek.

Időközben persze arra is rájöttünk, hogy az internet nem minden felnőtt számára otthonos „helyszín” ahhoz, hogy a szexualitásról, nemi nevelésről tájékozódjon. Sokan közülünk szívesen olvasnak netes cikkeknel hosszabb anyagokat, lapozgatnak papíron, jegyzetelnek, és viszik be az ágy melletti éjjeliszekrényre a témát tartalmazó kiskönyvet. Ezért indítjuk útjára most, egy évvel a Yelon megszületését követően ezt a könyvsorozatot: letölthető formában elérhetővé tesszük azokat az anyagokat, amelyek a gyerekek szexuális felvilágosítása és a gyerekekkel való kommunikáció körében kézzelfogható, praktikus információk segítségével hozzáuk közelebb az érdeklődőkhöz a különböző témákat.

Alapítványként, nagyon szűkös költségvetéssel dolgozva nem tudtuk bevállalni, hogy mi nyomtatjuk ki és gyártjuk le ezeket a könyveket. Ezt a részét rábízuk az olvasóra (ahogyan azt is, ha a „fák védelmében” végül úgy dönt, hogy digitálisan használja majd a letöltött anyagot). Cserébe viszont azt kérjük, hogy támogasd a szexuális edukációval kapcsolatos munkánkat (www.hintalovon.hu/ado-manyozz), nézd meg a Yelont, mutasd meg a 10–18 éves gyerekeknek, iratkozz fel a Yelon Hírlevélre, és ha kérdésed vagy észrevételed van, írd nekünk az info@hintalovon.hu e-mail címre.

Gyurkó Szilvi kuratóriumi elnök,
Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány

A MÁTRIX

Előszó	4
0–4 éves korosztály	5
4–6 éves korosztály	8
6–9 éves korosztály	11
9–12 éves korosztály	14
12–15 éves korosztály	17
15 éves és idősebb korosztály	20

Előszó

Ez a kiadvány a WHO (Egészségügyi Világszervezet) és BZgA (Szövetségi Egészségnevelési Központ, Németország) *Standards for Sexuality Education in Europe* című szakmai anyagának fordítása, amelyet a Hintalovon Alapítvány önkéntesei fordítottak le, és a Yelon munkatársai lektoráltak. Ez a szexuális edukációra vonatkozó „mátrix” részletesen áttekinti és életkorok szerinti bontásban megmutatja, hogy a gyerekeknek fejlődésük és felnövekedésük során milyen információkra, tudásra, felelős felnőttektől kapott válaszokra és mintákra van szükségük ahhoz, hogy egészséges felnőttekké válhassanak.

A szexuális edukáció nem csak a szexszel foglalkozik. Sőt! Az anyagot elolvasva láthatóvá válik, hogy a szexualitás része az énképünknek, az érzelmi életünknek, a lelki egészségünknek, a testünkről alkotott képünknek, a párkapcsolati mintáinknak is. Mivel ez az anyag a maga komplexitásában tekinti át a szexuális edukációt, ezért tökéletesen illeszkedik a Yelon által is képviselt irányvonalba.

A mátrix erőssége a lényegre törő, átlátható és tiszta struktúra, az egyszerű gondolatok. Viszont ugyanez a hátránya is: érezheti úgy az olvasó, hogy egy-egy témáról szeretne többet tudni vagy továbbolvasni. Ilyen esetekre ajánljuk a yelon.hu/ szuloknak oldalt, ahol további tartalmakban lehet elmélyedni, illetve a Yelon Hírlevélre való feliratkozást, aminek segítségével hónapról hónapra új információkhoz lehet jutni annak érdekében, hogy elég jó szülőnek érezhessük magunkat akkor is, ha gyerekünk nemi neveléséről van szó.

Jó olvasást kíván a Yelon csapata!

0–4 év	Tájékoztatás Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Készségek Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Hozzáállás Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Az emberi test és az emberi fejlődés	• minden testrészről és azok funkciójáról • az emberi test sokféleségéről és a különböző nemekről • a testi higiéniaáról	• megnevezzék a testrészeket • gondoskodjanak a higiénia- ról (a test minden részét megmossák) • felismerjék a testi különbségeket • kifejezzék a szükségleteiket és a vágyaikat	• a pozitív testképet és énképet: önbecsülést • a különbözőségek iránti tiszteletet • a saját testük értékelését
	• <i>a saját maguk és mások teste közötti különbségről</i>		• <i>a testi élmények és a kötődés élménye által kiváltott jóllét, közelség és bizalom érzésének megbecsülését</i> • <i>a nemek közötti egyenlőség tiszteletét</i>
Termékenység és utódnemzés	• várandósságról, születésről és babákról • az utódnemzés alapjairól (honnan jönnek a babák)	• ezekről a kérdésekről beszéljenek, azáltal, hogy ehhez megfelelő szókészletet adunk számukra	• <i>annak elfogadását, hogy a gyerekek különböző módokon érkezhetnek a családba</i>
	• <i>a családtaggá válás különböző formáiról (pl. örökbe-fogadás)</i> • <i>a tényről, hogy egyes embereknek van babája, másoknak pedig nincs</i>		
Szexualitás	• az élvezetről és örömről, amelyet a saját test érintése okoz (kora gyermekkori önkielégítés) • a saját test és a saját nemi szervek felfedezéséről • a tényről, hogy a fizikai közelség élvezete mindenki életének természetes része • gyengédségről és fizikai közelségről mint a szeretet és vonzalom kifejezéséről	• tudatában legyenek a nemi identitásnak • beszéljenek a testükben zajló kellemes és kellemetlen érzésekről • kifejezzék saját szükségleteiket, vágyaikat és határait például az „orvosos játék” keretében	• a pozitív hozzáállást a saját testükhöz és annak minden funkciójához = pozitív testkép • a többi ember iránti tiszteletet
			• <i>a kíváncsiságot a saját maguk és mások teste iránt</i>

0–4 év	Tájékoztatás Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Készségek Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Hozzáállás Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Érzelmek	• a szeretet különböző fajtáiról • „igen” (jó) és „nem” (rossz) érzésekről • <i>érzéseket kifejező szavakról</i> • <i>a magánszféra iránti igény érzéséről</i>	• empátiát érezzenek és mutassanak • tudjanak „igen”-t és „nem”-et is mondani • kifejezzék és kommunikálják saját érzéseiket, vágyait és szükségleteiket • <i>kifejezzék a magánszféra iránti saját igényüket</i>	• annak megértését, hogy az érzéseket különböző módokon lehet kifejezni • a pozitív érzéseket a saját nemükkel kapcsolatban (jó dolog lánynak/ fiúnak lenni!) • azt a hozzáállást, hogy az érzelmeik tapasztalása és kifejezése helyénvaló • <i>a pozitív hozzáállást a különböző körülmények között érzett különböző érzelmekhez</i>
Kapcsolatok és életvitel	• a különböző kapcsolatokról • a különböző családi kapcsolatokról	• beszéljenek a saját kapcsolataikról és családjukról	• a közelség és bizalom érzését a kötődés tapasztalatai alapján • a különböző életvitelhez való pozitív hozzáállást • annak tudatát, hogy a kapcsolatok sokfélék
Szexualitás, egészség és jóllét	• a testtel kapcsolatos jó és rossz élményekről/arról, hogy mi okoz jó érzést („hallgass a testedre”) • arról, hogy nem kell hagyni, hogy valami megtörténjen, ha az élmény/érzés nem jó	• bízzanak az ösztöneikben • alkalmazzák a 3 lépéses modellt (nemet mondani; elmenni; olyannal beszélni, akiben bízol) • elérjék a jóllét érzését	• a testük értékelését • annak tudatát, hogy rendszerben van, ha segítséget kérnek
Szexualitás és jogok	• a biztonsághoz és védelemhez való jogról • a felnőttek felelősségéről a gyerekek biztonságáért • arról, hogy joguk van a szexualitásról kérdezni • arról, hogy joguk van felfedezni a nemi identitásokat • <i>arról, hogy joguk van kíváncsinak lenni, felfedezni a meztelenséget és a testet</i>	• tudjanak „igen”-t és „nem”-et is mondani • (ki)fejlesszék a kommunikációs készségeiket • kifejezzék a szükségleteiket és a vágyaikat • <i>különbséget tudjanak tenni „jó” és „rossz” titkok között</i>	• a tudatosságot a jogaikat illetően, ami önbizalomhoz vezet • az „az én testem az enyém” hozzáállást • annak érzését, hogy saját döntéseket hozhatnak

0–4 év	Tájékoztatás Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Készségek Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Hozzáállás Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
A szexualitás meghatározó társadalmi és kulturális elemei (értékek/normák)	• társadalmi szabályokról és kulturális normákról/értékekről • a nemi szerepekről • a különböző emberekkel fenntartandó társadalmi távolságról • <i>arról, hogy a kor milyen befolyással van a szexualitásra, és a kornak megfelelő viselkedésről</i> • <i>a meztelenségre vonatkozó szabályokról</i>	• különbséget tudjanak tenni a magánéleti és a nyilvános viselkedés között • tiszteletben tartás a társadalmi szabályokat és kulturális normákat • az adott helyzetnek megfelelően viselkedjenek • <i>tudják, hogy hol érinthetik meg őket</i>	• a saját maguk és mások teste iránti tiszteletet • a magánéletre és az intimitásra vonatkozó társadalmi szabályok elfogadását • a tiszteletet mások „nem” vagy „igen” válasza iránt

4–6 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Az emberi test és az emberi fejlődés	• minden testrészeről és azok funkciójáról • az emberi test sokféleségéről és a különböző nemekről • a testi higiéniaáról • a test és a fejlődés életkor szerinti különbségeiről	• megnevezzék a testrészeket • gondoskodjanak a higiénia-ról (a test minden részét megmossák) • felismerjék a testi különbségeket • kifejezzék a szükségleteiket és a vágyaikat • felismerjék a saját maguk és a másik magánszféra iránti igényét	• a pozitív nemi identitást • a pozitív testképet és énképet: önbecsülést • a különbözőségek iránti tisztelet • a nemek közötti egyenlőség tiszteletét
Termékenység és utódnemzés	• az utódnemzéshez kapcsolódó tévhitekről (pl. hogy az újszülöttet „a gólya hozta”) • az életről: várandósságról, születésről és babákról; az élet végéről • az utódnemzés alapjairól	• ezekről a kérdésekről beszéljenek, azáltal, hogy ehhez megfelelő szókészletet adunk számukra	• a tiszteletet a különbözőségek iránt: egyes embereknek van babájuk, másoknak nincs
Szexualitás	• az élvezetről és örömről, amelyet a saját test érintése okoz (kora gyermekkori önkielégítés) • a saját test és a saját nemi szervek felfedezéséről • a szexualitás jelentéséről és kifejezéséről (pl. a szerelem kifejezéséről) • a megfelelő szexuális nyelvezetről • a szexuális érzésekről (közelség, élvezet, izgalom) mint az emberi érzelmek részeiről (ezeknek pozitív érzéseknek kellene lenniük, nem lehet bennük kényszer vagy bántás)	• szexuális témákról beszéljenek (kommunikációs készségek) • megszilárdítsák a nemi identitásukat • a szexuális nyelvezetet ne bántó módon használják	• a pozitív testképet • a többi ember iránti tiszteletet

4–6 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Érzelmek	• féltékenységről, dühről, agresszióról, csalogottságról • az azonos neműek iránt érzett barátságról és szerelemről • a barátság és a szerelem közötti különbségről • titkos szerelmekről, az első szerelemről (rajongásokról és „belezúgásokról”, viszonzatlan szerelemről)	• kezeljék a csalogásokat • kifejezzék és kommunikálják saját érzéseiket, vágyaikat és szükségleteiket • kezeljék a saját maguk és a másik magánszféra iránti igényét • a saját érzéseiket megfelelően megnevezzék	• annak elfogadását, hogy a szeretet érzései (mint minden érzelem része) természetesek • azt a hozzáállást, hogy az érzelmeik tapasztalása és kifejezése helyénvaló és fontos (saját érzéseik megbecsülése)
Kapcsolatok és életvitel	• a barátságról • az azonos neműek közötti kapcsolatokról • a különböző (családi) kapcsolatokról • a család különböző fogalmairól	• megfelelő módon megtalálják a közös hangot egymással, a családtagjaikkal és a barátaikkal • a kölcsönös tiszteleten alapuló családokban éljenek együtt • kapcsolatokat építsenek és tartsanak fenn	• a sokféleség elfogadását • a különböző életvitel iránti tiszteletet
Szexualitás, egészség és jóllét	• a testtel kapcsolatos jó és rossz élményekről/arról, hogy mi okoz jó érzést („hallgass a testedre”) • arról, hogy nem kell hagyni, hogy valami megtörténjen, ha az élmény/érzés nem jó	• bízzanak az ösztöneikben, és alkalmazzák a 3 lépéses modellt (nemet mondani; elmenni; olyannal beszélni, akiben bízol) • elérjék a jóllét érzését	• azt a hozzáállást, hogy van választásuk • a tudatosságot a veszélyekkel kapcsolatban • a testük értékelését • annak tudatát, hogy rendszerben van, ha segítséget kérnek
Szexualitás és jogok	• az erőszakról; arról, hogy vannak nem jó emberek, akik kedvesnek mutatják magukat, de erőszakosak lehetnek • a jogairól (ide értve a tájékoztatáshoz való jogot és a védelemhez való jogot) • a felnőttek felelősségéről a gyerekek biztonságáért	• kérdéseket tegyenek fel • ha bajban vannak, olyan valakihez forduljanak, akiben bíznak • kifejezzék a szükségleteiket és a vágyaikat	• az „az én testem az enyém” hozzáállást • a tudatosságot a jogukat illetően

4–6 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
A szexualitás meghatározó társadalmi és kulturális elemei (értékek/normák)	• a nemi, a kulturális és az életkorbeli különbségekről • arról, hogy az értékrendek és normák országonként és kultúránként változnak • arról, hogy minden érzés helyénvaló, de nem minden ezek által vezérelt tett az • társadalmi szabályokról és kulturális normákról/értékekről	• felismerjék és kezeljék az értékrendek közötti különbségeket • tiszteletben tartás a társadalmi szabályokat és kulturális normákat • <i>beszéljenek a különbözőségekről</i>	• a társadalmilag felelős viselkedést • a nyitott, ítélkezésmentes hozzáállást • az egyenlő jogok elfogadását • a szexualitással kapcsolatos különböző normák tiszteletben tartását • a saját maguk és mások teste iránti tisztelet

- Fő téma (új)
- Fő téma (megerősítés)
- Kiegészítő téma (új)

6–9 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Az emberi test és az emberi fejlődés	• a test változásairól, a menstruációról, a magömlésről, a fejlődés idejének egyéni különbségeiről • a (biológiai, belső és külső) különbségekről férfiak és nők között • a testi higiénéről	• a testrészeket és azok funkcióját ismerjék, azokra a megfelelő szavakat használják • <i>pozitívan értékeljék a testi változásokat</i> • <i>megfigyeljék a testüket; gondoskodjanak a testükről</i>	• a testtudatosságukból fakadó bizonytalanságok elfogadását • a pozitív testképet és én-képet (önbecsülés) • a határozott nemi identitást
Termékenység és utódnemzés	• a szüléssel és várandósággal kapcsolatos választási lehetőségekről, terméketlenségről, örökbefogadásról • a fogamzásgátlás fogalmáról (lehetőség van tervezni a családot és dönteni róla) • a fogantatás különböző formáiról • <i>a termékenységi ciklus alapismereteiről</i> • <i>az utódnemzéssel kapcsolatos tévhitekről</i>	• (ki)fejlesszék a kommunikációs készségeiket • <i>megértsek, hogy az emberek tudják befolyásolni a saját termékenységüket</i>	• <i>a különbözőségek elfogadását – egyes emberek azt választják, hogy legyen gyerekük, mások azt, hogy ne legyen</i>
Szexualitás	• a szeretetről, a szerelemről • a gyengédségről • a szexről a médiában (ideértve az internetet is) • az élvezetről és örömről, amelyet a saját test érintése okoz (önkielégítés/saját maga izgatása) • a megfelelő szexuális nyelvezetről • <i>a szexuális érintkezésről</i>	• elfogadják a saját maguk és a másik magánszféra iránti igényét • tudják megfelelően kezelni a szexet a médiában • a szexuális nyelvezetet ne bántó módon használják	• az „elfogadható szex” megértését (kölcsonös beleegyezésen, önkéntességen, egyenlőségen alapszik, az életkornak és a körülményeknek megfelel, egymás és saját magunk megbecsülésével történik) • <i>annak tudatát, hogy a szexet a média különböző módokon mutatja be</i>

- Fő téma (új)
- Fő téma (megerősítés)
- Kiegészítő téma (új)
- Kiegészítő téma (megerősítés)

6–9 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Érzelmek	• a barátság, a szerelem és a testi vágy közötti különbségről • féltékenységről, dühről, agresszióról, csalódottságról • az azonos neműek iránt érzett barátságról és szerelemről • titkos szerelmekről, az első szerelemről (rajongásokról és „belezúgásokról”, viszonzatlan szerelemről)	• kifejezzék és kommunikálják saját érzéseiket, vágyaikat és szükségleteiket • kezeljék a csalódásokat • a saját érzéseiket megfelelően megnevezzék • kezeljék a saját maguk és a másik magánszféra iránti igényét	• annak elfogadását, hogy a szeretet érzései (mint minden érzelem része) természeteseek • azt a hozzáállás, hogy az érzelmeik tapasztalása és kifejezése helyénvaló és fontos (saját érzéseik megbecsülése)
Kapcsolatok és életvitel	• a szereteten, barátságon stb. alapuló különböző kapcsolatokról • a különböző családi kapcsolatokról • a házasságról, válásról; együttélésekről	• a kapcsolatokban kifejezik magukat • kompromisszumokat kössenek, toleranciát és empátiát tanúsítsanak • szociális kapcsolatokat létesítsenek, barátságokat kössenek	• az elköteleződés, felelősség és őszinteség elfogadását a kapcsolatok alakjaként • a mások iránti tiszteletet • a sokféleség elfogadását
Szexualitás, egészség és jóllét	• a sexualitás egészségre és jóllétre gyakorolt kedvező hatásáról • a sexualitással kapcsolatos betegségekről • a szexuális erőszakról és agresszióról • arról, hogy hová fordulhat segítségért	• határokat szabjanak • bízzanak az ösztöneikben, és alkalmazzák a 3 lépéses modellt (nemet mondani; elmenni; olyannal beszélni, akiben bízol)	• a felelősségérzetet a saját egészségükért és jóllétükért • annak a tudatát, hogy vannak lehetőségek és döntések • a tudatosságot a veszélyekkel kapcsolatban
Szexualitás és jogok	• az önkifejezés jogáról • a gyerekek szexuális jogairól (tájékoztatás, szexedukáció, testi sértetlenség) • az erőszakról • a felnőttek felelősségéről a gyerekek biztonságáért	• segítséget és tájékoztatást kérjenek • ha bajban vannak, olyan valakihez forduljanak, akiben bíznak • megnevezzék a jogaikat • kifejezzék a szükségleteiket és a vágyaikat	• a felelősségérzetet saját magukért és másokért • a tudatosságot a jogok és a választási lehetőségek kapcsán

6–9 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
A szexualitás meghatározó társadalmi és kulturális elemei (értékek/normák)	• a nemi szerepekről • a kulturális különbségekről • az életkorbeli különbségekről	• a kulturális normákkal kapcsolatban saját élményeiről, vágyaikról és szükségleteikről beszéljenek • felismerjék és kezeljék a különbségeket	• a különböző életvitel, értékrendek és normák tiszteletben tartását
• Fő téma (új)	• Fő téma (megerősítés)		

9–12 év	Tájékoztatás Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Készségek Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Hozzáállás Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Az emberi test és az emberi fejlődés	• a testi higiénéről (menstruáció, magömlés) • a kamaszkor korai változásairól (mentális, fizikai, szociális és érzelmi változások, valamint ezek lehetséges különbözőségei) • <i>a külső és belső szexuális és szaporodószervekről, ezek funkcióirol</i>	• ezeket a változásokat integrálják az életükbe • ismerjék és használják a megfelelő szókészletet • <i>kommunikáljanak a pubertáskori változásokról</i>	• a test változásának és az emberi test sokféleségének a megértését és elfogadását (a pénisz, a mellék és a vagina mérete és alakja jelentősen eltérhet; a szépségideál időről időre változik, és különböző az egyes kultúrákban) • <i>a pozitív testképet és énképet: önbecsülést</i>
Termékenység és utódnemzés	• utódnemzésről és családtervezésről • a fogamzásgátlás különböző típusairól és azok használatáról; a fogamzásgátlással kapcsolatos tévhitekről • a várandósság tüneteiről, a védekezés nélküli szex kockázatairól és következményeiről (nem kívánt terhesség)	• megértsék a menstruáció/magömlés és a termékenység közötti kapcsolatot • a későbbiekben hatékonyan használják az óvszert és a fogamzásgátlókat	• annak megértését, hogy a fogamzásgátlás mindkét nem felelőssége
Szexualitás	• az első szexuális élményről • a nemi irányultságról • a fiatalok szexuális viselkedéséről (a szexuális viselkedés változékonyságáról) • a szeretetről, a szerelemről • <i>élvezetről, önkielégítésről, orgazmusról</i> • <i>a nemi identitás és a biológiai nem közötti különbségről</i>	• kommunikálják és megértik a különböző szexuális érzéseket, és a szexről megfelelő módon beszéljenek • tudatosan döntenek arról, hogy szexuális tapasztalatot szereznek vagy sem • elutasítsák a nem kívánt szexuális élményeket • <i>különbséget tegyenek a „való életben” tapasztalt szexualitás között</i> • <i>használják a modern médiát (mobiltelefon, internet), és legyenek tisztában az ezekkel az eszközökkel járó kockázatokkal és előnyökkel</i>	• a szexualitás és a szexuális irányultság sokféleségének elfogadását, tiszteletben tartását és megértését (a szexnek kölcsönös beleegyezésen, önkéntességen, egyenlőségen kell alapulnia, az életkornak, a körülményeknek megfelelőnek kell lennie, és önbecsüléssel kell történnie) • a szexualitás tanulási folyamatként történő értelmezését • a szexualitás különféle kifejezéseinek elfogadását (csókolózás, érintés, ölelés stb.) • <i>annak megértését, hogy mindenkinek megvan a maga szexuális fejlődési üteme</i>

9–12 év	Tájékoztatás Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Készségek Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Hozzáállás Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Érzelmek	• a különböző érzelmekről, pl. kíváncsiságról, szerelemből, esésről, vegyes érzelmekről, bizonytalanságról, szégyenről, félelemről és féltékenységről • az intimitás és a magánszféra iránti egyéni igények különbözőségeiről • a barátság, a szerelem és a testi vágy közötti különbségről • <i>az azonos neműek iránt érzett barátságról és szerelemről</i>	• kifejezzék és felismerjék a saját maguk és mások különböző érzelmeit • kifejezzék a saját maguk és tiszteljék mások szükségleteit, vágyait és határait • kezeljék a csalódásokat	• az érzelmek és értékrendek megértését (pl. a szexuális érzések és vágyak ne okozzanak szégyenérzetet vagy lelkiismeret-furdalást) • mások magánszférájának a tiszteletét
Kapcsolatok és életvitel	• a barátság, az egymás mellett kiállás és a kapcsolatok közötti különbségekről és a randizás különböző formáiról • a különböző kellemes és kellemetlen kapcsolatokról (a – nemi – egyenlőtlenség kapcsolatokra gyakorolt hatásáról)	• a barátságot és a szerelmet különböző módokon fejezzék ki • szociális kapcsolatokat létesítsenek, barátságokat kössenek, kapcsolatokat építsenek és tartsanak fenn • <i>a kapcsolatokon belüli saját elvárásaikat és szükségleteiket kommunikálják</i>	• pozitív hozzáállást a nemek közötti egyenlőséghez a kapcsolatokban és a szabad partnerválasztás lehetőségéhez • az elköteleződés, felelősség és őszinteség elfogadását a kapcsolatok alapjaként • a mások iránti tiszteletet • <i>a nem, életkor, vallás, kultúra stb. kapcsolatokra gyakorolt hatásának megértését</i>
Szexualitás, egészség és jóllét	• a védekezés nélküli, kellemetlen és nem kívánt szexuális élmények tüneteiről, veszélyeiről és következményeiről (szexuális úton terjedő fertőzések – STI; HIV-fertőzés, nem kívánt terhesség, pszichés következmények) • a szexuális erőszak előfordulási gyakoriságáról és különböző fajtáiról; arról, hogy mit lehet tenni ellene, és hol lehet segítséget kérni • a szexualitás egészségre és jóllétre gyakorolt kedvező hatásáról	• felelősséget vállaljanak saját magukért és másokért a biztonságos és örömteli szexuális élményekkel kapcsolatban • kifejezzék határaikat és vágyaikat, és elkerüljék a védekezés nélküli és nem kívánt szexuális élményeket • <i>segítséget és támogatást kérjenek probléma esetén (pubertáskor, kapcsolatok stb.)</i>	• annak a tudatát, hogy vannak lehetőségek és döntések • a tudatosságot a veszélyekkel kapcsolatban • <i>a kölcsönös felelősségérzetet egymás egészségért és a jóllétért</i>

9–12 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Szexualitás és jogok	• szexuális jogokról, <i>ahogyan azt az IPPF és a WAS* definiálja</i> • <i>a helyi jogszabályokról és előírásokról (beleegyezés-hez szükséges korhatár)</i>	• a jogok és kötelezettségek keretében cselekedjenek • <i>segítséget és tájékoztatást kérjenek</i>	• a tudatosságot a jogok és a választási lehetőségek kapcsán • <i>a saját maguk és mások szexuális jogainak elfogadását</i>
A szexualitás meghatározó társadalmi és kulturális elemei (értékek/normák)	• a társadalmi nyomás, a média, a pornográfia, a kultúra, a vallás, a nem (gender), a törvények és a társadalmi/kulturális státusz szexualitással kapcsolatos döntésekre, párkapcsolatokra és viselkedésre gyakorolt hatásairól	• megvitassák ezeket a külső hatásokat, és személyes véleményt formáljanak • <i>ismerjék és tudatosan használják a modern médiát (mobiltelefon, internet, pornográfia kezelése)</i>	• a különböző életvitel, értékrendek és normák tiszteltetésben tartását • <i>a szexualitással kapcsolatos különböző vélemények, nézőpontok és magatartások elfogadását</i>
• Fő téma (új)	• Fő téma (megerősítés)	• Kiegészítő téma (új)	• Kiegészítő téma (megerősítés)

*Családtervezési Társaságok Nemzetközi Szövetsége (International Planned Parenthood Federation): *Szexuális jogok: egy IPPF nyilatkozat*, 2008, London; és a Világszövetség a Szexuális Egészségért (World Association for Sexual Health): *Nyilatkozat a szexuális jogokról*, 1999, Hongkong

12–15 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Az emberi test és az emberi fejlődés	• testismeretről, testképről és testmódosításról (a női nemi szerv csonkítása, körülmetélés, a szűzhártya és annak visszaállítása, anorexia, bulimia, testékszer, tetoválás) • a menstruációs ciklusról; a másodlagos nemi jellegről, funkciójáról a férfiak és a nők esetében, valamint a kapcsolódó érzésekről • <i>a média által közvetített szépségüzenetekről; a testnek az életünk során bekövetkező változásairól</i> • <i>azokról a szolgáltatásokról, ahová a kamaszok ezekben a témákban fordulhatnak</i>	• meghatározzák, hogy az emberek saját testükkel kapcsolatos érzései hogyan tudják befolyásolni az egészséget, az énképet és a viselkedést • <i>megbékéljenek a pubertáskorral, és ellenálljanak a társadalmi nyomásnak</i> • <i>kritikusak legyenek a média által közvetített üzenetekkel és a szépségiparral szemben</i>	• <i>a testmódosítással kapcsolatos kritikus gondolkodást</i> • <i>a különböző testalkatok elfogadását és megbecsülését</i>
Termékenység és utódnemzés	• az anyává és apává válás hatásairól (fiatalkorban) (mit jelent gyereket nevelni – családtervezés, fogamzásgátlás, döntéshozatal és elővigyázatosság nem kívánt terhesség esetén) • a fogamzásgátlással kapcsolatos szolgáltatásokról • a hatástalan fogamzásgátlásról és annak okairól (alkoholfogyasztás, mellékhatások, hanyagság, nemek közötti egyenlőtlenség stb.) • a várandósságról (az azonos neműek közötti kapcsolatokban is) és a terméketlenségről • tényekről és tévhitekről a különböző fogamzásgátlási módszerekkel kapcsolatban (megbízhatóság, előnyök és hátrányok; ideértve a sürgősségi fogamzásgátlást is)	• felismerjék a várandósság jeleit és tüneteit • a fogamzásgátlókat a megfelelő helyen szerezzék be, pl. egészségügyi szakemberhez forduljanak • tudatosan döntsenek arról, hogy szexuális tapasztalatot szereznek vagy sem • <i>kommunikáljanak a fogamzásgátlásról</i> • <i>tudatosan válasszák meg a fogamzásgátlót, és azt hatékonyan használják</i>	• a személyes hozzáállást (normák és értékrend) az anyává és apává váláshoz (fiatalkorban), a fogamzásgátláshoz, az abortuszhoz és az örökbefogadáshoz • a pozitív hozzáállást a fogamzásgátlásért való közös felelősségvállaláshoz
• Fő téma (új)	• Fő téma (megerősítés)	• Kiegészítő téma (új)	• Kiegészítő téma (megerősítés)

12–15 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Szexualitás	• a szexuális izgalommal és a nemek közötti különbségekkel kapcsolatos szerepekhez kötődő elvárásokról és viselkedésről	• az intim kommunikációs és egyeztetési készségüket (ki)fejlesszék	• a szexualitás tanulási folyamatként történő értelmezését
	• a nemi identitásról és a szexuális irányultságról, ideértve az ún. „coming out”-ot (önfelvállalást)/homoszexualitást • arról, hogy hogyan lehet a szexualitást megfelelő módon élvezni (nem elhamarkodni) • az első szexuális élményről • élvezetről, önkielégítésről, orgazmusról	• minden egyes választási lehetőség következményeinek, előnyeinek és hátrányainak értékelése után szabadon és felelősen válasszanak (partnerek, szexuális viselkedés) • egymást tisztelve élvezzék a szexualitást • különbséget tegyenek a „való életben” tapasztalt és a médiában látható szexualitás között	• a szexualitás és a szexuális irányultság sokféleségének elfogadását, tiszteletben tartását és megértését (a szexnek kölcsönös beleegyezésen, önkéntességen, egyenlőségen kell alapulnia, az életkornak, a körülményeknek megfelelőnek kell lennie, egymás és saját magunk megbecsülésével kell történnie)
Érzelmek	• a barátság, a szerelem és a testi vágy közötti különbségről • a különböző érzelmekről, pl. kíváncsiságról, szerelembesésről, vegyes érzelmekről, bizonytalanságról, szégyenről, félelemről és féltékenységről	• a barátságot és a szerelmet különböző módokon fejezzék ki • kifejezzék a saját maguk és tiszteljék mások szükségleteit, vágyait és határait • kezeljék a különböző/egymásnak ellentmondó érzelmeket, érzéseket és vágyakat	• annak elfogadását, hogy az emberek különbözőképpen éreznek (nemük, kultúrájuk, vallásuk stb. és amiatt, amilyen jelentést ezeknek tulajdonítanak)
Kapcsolatok és életvitel	• az életkor, a nem, a vallás és a kultúra hatásáról • a különböző kommunikációs stílusokról (verbális és nonverbális) és arról, hogy hogyan lehet ezeket fejleszteni • arról, hogy hogyan lehet kapcsolatokat kialakítani és fenntartani • a család szerkezetéről és változásairól (pl. egyedülálló szülők) • a különböző (kellemes és kellemetlen) kapcsolatokról, családokról és életvitelről	• felismerjék és kezeljék a méltánytalanságot, diszkriminációt, egyenlőtlenséget • a barátságot és a szerelmet különböző módokon fejezzék ki • szociális kapcsolatokat létesítsenek, barátságokat kössenek, kapcsolatokat építsenek és tartsanak fenn • a kapcsolatokon belüli saját elvárásait és szükségleteiket kommunikálják	• a törekvést az egyenlő és kielégítő kapcsolatok kialakítására • a nem, életkor, vallás, kultúra stb. kapcsolatokra gyakorolt hatásának megértését

12–15 év	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Szexualitás, egészség és jóllét	• a testi higiénéről és az önvizsgálatról • a szexuális erőszak előfordulási gyakoriságáról és különböző fajtáiról; arról, hogy mit lehet tenni ellene, és hol lehet segítséget kérni	• felelős és tájékozódáson alapuló döntéseket hozzanak (a szexuális viselkedéssel kapcsolatban) • segítséget és támogatást kérjenek probléma esetén	• a kölcsönös felelősségérzetet egymás egészségért és jóllétért • a felelősségérzetet a szexuális úton terjedő fertőzésekért és a HIV-fertőzés megelőzéséért • a felelősségérzetet a nem kívánt terhesség megelőzésért • a felelősségérzetet a szexuális erőszak megelőzéséért
	• a kockázatos (szexuális) viselkedésről és annak következményeiről (alkohol, drogok, társadalmi nyomás, zaklatás, prostitúció, média) • a szexuális úton terjedő fertőzések tüneteiről, azok átadásáról és megelőzéséről, ideértve a HIV-fertőzést is • az egészségügyi ellátórendszerről és szolgáltatásokról • a szexualitás egészségre és jóllétre gyakorolt pozitív hatásáról	• (ki)fejlesszék az egyeztetési és kommunikációs készségeiket a biztonságos és élvezetes szex érdekében • visszautasítsák vagy abba-hagyják a kellemetlen vagy nem biztonságos szexuális érintkezést • óvszert és fogamzásgátlókat szerezzenek be, és azokat hatékonyan használják • felismerjék a kockázatos helyzeteket, és megbirkóznak azokkal • felismerjék a szexuális úton terjedő fertőzések tüneteit	
Szexualitás és jogok	• szexuális jogokról, ahogyan azt az IPPF és a WAS definiálja • a helyi jogszabályokról és előírásokról (beleegyezés-hez szükséges korhatár)	• tudomásul vegyék saját maguk és mások szexuális jogait • segítséget és tájékoztatást kérjenek	• a saját maguk és mások szexuális jogainak elfogadását
A szexualitás meghatározó társadalmi és kulturális elemei (értékek/normák)	• a társadalmi nyomás, a média, a pornográfia, a (városi) kultúra, a vallás, a nem (gender), a törvények és a társadalmi/kulturális státusz szexualitással kapcsolatos döntésekre, párkapcsolatokra és viselkedésre gyakorolt hatásairól	• kezeljék a családban és a társadalomban egymással ütköző személyes (személyek közötti) normákat és értékrendeket • ismerjék és tudatosan használják a médiát, és kezeljék a pornográfiát	• az egyéni (rugalmas) nézőpontot a szexualitás kapcsán egy változó társadalomban vagy csoportban
• Fő téma (új) • Fő téma (megerősítés) • Kiegészítő téma (új) • Kiegészítő téma (megerősítés)			

15 év és felette	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Az emberi test és az emberi fejlődés	• a pubertáskori pszichés változásokról • testismeretről, testképről és testmódosításról • <i>a női nemi szerv csonkításáról, a körülmetélésről, az anorexiáról, a bulimiáról, a szűzhártyáról és a szűzhártya visszaállításáról</i> • <i>a média által közvetített szépségüzenetekről; a testnek az életünk során bekövetkező változásairól</i> • <i>azokról a szolgáltatásokról, ahová a kamaszok ezekben a témákban fordulhatnak</i>	• azonosítsák a különbséget a média által vetített képek és a való élet között • megbékéljenek a pubertáskorral, és ellenálljanak a társadalmi nyomásnak • kritikusak legyenek a média által közvetített üzenetekkel és a szépségiparral szemben	• az emberi testtel kapcsolatos kulturális normák kritikus szemléletét • a különböző testalkatok elfogadását és megbecsülését
Termékenység és utódnemzés	• a termékenység korral bekövetkező változásáról (béranyaságról, mesterséges megtermékenyítésről, örökbefogadásról) • a várandósságról (az azonos neműek közötti kapcsolatokban is) és a terméketlenségről, az abortuszról, a fogamzásgátlásról, a sürgősségi fogamzásgátlásról (alaposabb ismeretek) • a hatástalan fogamzásgátlásról és annak okairól (alkoholfogyasztás, mellékhatások, hanyagság, nemek közötti egyenlőtlenség stb.) • a fogamzásgátlással kapcsolatos szolgáltatásokról • családtervezésről és karrieréről/személyes jövőről • a kora tinédzserkori terhesség következményeiről (lányok és fiúk) • <i>a „testreszabott” (génmódosított) babákról, genetikáról</i>	• egyenlő feltételekkel kommunikáljanak a partnereikkel; a nehéz témákat a különböző álláspontok tiszteletben tartásával vitassák meg • használják az egyeztetési készségeiket • tájékozódáson alapuló döntést hozzanak a fogamzásgátlással és a (nem kívánt) terhességgel kapcsolatban • <i>tudatosan válasszák meg a fogamzásgátlót, és azt hatékonyan használják</i>	• a hajlandóságot a nemek közötti különbségek figyelembevételére a termékenység, utódnemzés és abortusz kapcsán • <i>a várandóssággal, szüléssel stb. kapcsolatos különböző kulturális/vallási normák kritikus szemléletét</i> • <i>a terhesség és a gyermekszületés során a pozitív férfiszerep fontosságának a tudatát; a bevonódó apák pozitív befolyását</i> • <i>a pozitív hozzáállást a fogamzásgátlásért való közös felelősségvállaláshoz</i>

15 év és felette	Tájékoztatás	Készségek	Hozzáállás
	Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Szexualitás	• a szexről, amely több a közöszlészénél • a szex jelentéséről különböző életkorban, nemi különbségekről • szexualitásról és fogamzásgátlásról, a betegségek szexualitásra gyakorolt hatásáról (cukorbetegség, rák stb.) • az ellenszolgáltatásért nyújtott szexről (a prosztitúcióról, de a kisebb ajándékokért, ételért/szórakozásért, kisebb pénzösszegekért nyújtott szexről is), a pornográfiáról, a szexfüggőségről • <i>a szexuális viselkedés változatairól; a szexuális izgalmi folyamatok különbségeiről</i>	• megvitassák, hogy a kapcsolatoknak milyen formái vannak, valamint az okokat, amelyek miatt szexelnek vagy nem szexelnek • felvállalják magukat mások előtt („coming out”, a homoszexuális vagy biszexuális érzések beismerése) • az intim kommunikációs és egyeztetési készségüket (ki)fejlesszék • <i>a kapcsolatteremtés nehézségeit kezeljék; kezeljék az egymással ütköző vágyakat</i> • <i>tisztelettel fejezzék ki saját vágyaikat, határaikat, és vegyék figyelembe másokét</i> • <i>gondolkodjanak a szexualitás hatalmáról</i>	• a szexualitáshoz és az élvezethez való pozitív hozzáállást • a különböző szexuális irányultságok és identitások elfogadását • <i>annak elfogadását, hogy a szexualitás különböző formákban minden korosztályban jelen van</i> • <i>a homoszexualitással kapcsolatos esetleges negatív érzelmek, undor és gyűlölet átváltoztatását elfogadássá és a szexuális különbségek ünneplésévé</i>
Érzelmek	• a különböző érzelmekről (szeretet, féltékenység); az érzés és a cselekvés közötti különbségről • <i>ahhoz, hogy tudatában legyenek a racionális gondolatok és az érzések közötti különbségnek</i> • <i>a kapcsolat kezdeti bizonytalanságairól</i>	• kezeljék azt, amikor szerelmesek, a vegyes érzelmeket, a csalódást, a dühöt, a féltékenységet, az árulást, a bizalmat, a bűntudatot, a félelmet és a bizonytalanságot; megvitassák az érzelmeket • <i>kezeljék a különböző/egymásnak ellentmondó érzelmeket, érzéseket és vágyakat</i>	• annak elfogadását, hogy az emberek különbözőképpen éreznek (nemük, kultúrájuk, vallásuk stb. és amiatt, milyen jelentést ezeknek tulajdonítanak)

15 év és felette	Tájékoztatás Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Készségek Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Hozzáállás Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Kapcsolatok és életvitel	- a nemi szerepek szerinti viselkedésről, elvárásokról és félreértésekről - a család szerkezetéről és változásairól, kényszerházasságokról; homoszexualitásról/bisexualitásról/aszexualitásról, egyedülálló szülőkről - arról, hogy hogyan lehet kapcsolatokat kialakítani és fenntartani	- felismerjék és kezeljék a méltánytalanságot, diszkriminációt, egyenlőtlenséget - kiálljanak az igazságtalanság ellen, és abbahagyják, illetve megakadályozzák a lealacsonyító kifejezések használatát és a megalázó viccelődéseket - tájékozódjanak, hogy mit jelent anyának/apának lenni - kiegyensúlyozott kapcsolatot keressenek - támogató és gondoskodó (férfi vagy női) partnerre váljanak	- a nyitottságot a különböző kapcsolatok és életvitel iránt; - a kapcsolatok meghatározó társadalmi és történelmi elemeinek megértését
Szexualitás, egészség és jóllét	- az egészségügyi ellátórendszerről és szolgáltatásokról - a kockázatos szexuális viselkedésről és arról, hogy az milyen hatást gyakorolhat az egészségre - a testi higiéniaáról és az önvizsgálatról - a szexualitás egészségre és jóllétre gyakorolt pozitív hatásáról - a szexuális erőszakról, a nem biztonságos abortuszról; az anyai halálózásról; szexuális aberrációkról - a HIV/AIDS és a nemi úton terjedő fertőzések átadásáról, megelőzésről, kezelésről, gondoskodásról és támogatásról	- a szexuális erőszakkal szembeszegüljenek - segítséget és támogatást kérjenek probléma esetén - óvszert szerezzenek be, és azt hatékonyan használják	a felelősségérzet elmélyülését a saját maguk és a partner szexuális egészségért

15 év és felette	Tájékoztatás Ismeretek átadása (elsősorban beszélgetések során)	Készségek Képessé tenni a gyerekeket arra, hogy	Hozzáállás Segítséget nyújtani a gyerekeknek abban, hogy (ki)fejlesszék
Szexualitás és jogok	- a szexuális jogokról: hozzáférés, tájékoztatás, elérhetőség, a szexuális jogok megsértései - a jogalany (aki a jogok élvezője) és a kötelezett (aki a jogokat biztosítja) fogalmairól - a nemi alapú (nők/férfiak elleni) erőszakról - az abortuszhoz való jogról - az emberi jogi szervezetekről és az Emberi Jogok Európai Bíróságáról	- megértésük az emberi jogi nyelvezetet - képesek legyenek a szexuális jogok érvényesítésére - felismerjék a jogsértéseket, és felszólaljanak a diszkrimináció és a nemi alapú (nők/férfiak elleni) erőszak ellen	- a saját maguk és mások szexuális jogainak elfogadását - a jogok biztosítására kötelezettnek a jogalanyval szembeni hatalmának tudatát - a társadalmi igazságérzetet
A szexualitás meghatározó társadalmi és kulturális elemei (értékek/normák)	- a társadalmi és közösségi szabályokról - a társadalmi nyomás, a média, a pornográfia, a (városi) kultúra, a vallás, a nem (gender), a törvények és a társadalmi/kulturális státusz szexualitással kapcsolatos döntésekre, párkapcsolatokra és viselkedésre gyakorolt hatásairól	- személyes értékrendet és meggyőződést határozzanak meg - kezeljék a családban és a társadalomban egymással ütköző személyes (személyek közötti) normákat és értékrendeket - segítsék a társadalom peremére szorult embereket; méltányosan bánjanak a társadalom HIV- vagy AIDS-fertőzéssel élő tagjaival - ismerjék és tudatosan használják a médiát	- a szexuális viselkedésre gyakorolt társadalmi, kulturális és történelmi hatások ismeretét - az eltérő értékrendek és hitvallások tiszteletét - az önbizalom és önbecsülés értékelését a saját kulturális környezetben belül - a felelősségérzetet a társadalmi változásokkal kapcsolatos saját szerepért/álláspontért
• Fő téma (új)	• Fő téma (megerősítés)	• Kiegészítő téma (új)	• Kiegészítő téma (megerősítés)